

Feminisme i renovació del llenguatge

El Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació i el llenguatge no sexista: quan les paraules acompanyen les imatges... naturalment

ROSA AGOST
Universitat Jaume I

No sé si «Qui domina els mots domina el món», com deia Gabriel Ferrater, però sí que m'atreiria a afirmar que la tria de les paraules que fem quan parlem és un reflex (no sempre conscient) de cada moment històric i posa de manifest que les llengües evolucionen amb nosaltres, perquè no són un repertori encapsulat aïllat de les vicissituds de la societat, sinó que són l'eina amb la qual transitem pel camí del coneixement i dels avançaments científics, dels sentiments i de les emocions.

Fa més d'una dècada, Joan Solà (Avui, 28 d'octubre de 2007) comentava que «amb el poder que tenen els mitjans no es tarda ni una setmana a escampar una paraula. Al segon dia de dir-la ja no estranya a ningú i al tercer ja tothom es pensa que hi és de sempre». Aquesta frase, que feia referència als col·loquialismes o a formes i expressions de vegades allunyades de la norma, m'aprofita ara per a parlar de la responsabilitat dels mitjans de comunicació de masses a l'hora d'acompanyar l'evolució d'una societat democràtica i igualitària amb una llengua que done resposta a la forma de referir-se a les noves identitats, a col·lectius que exigeixen reconeixement i a sectors de població que reclamen un model de llengua que actualitze una visió obsoleta de les relacions humanes.

TERMINÀLIA 19 (2019): 48-51 · DOI: 10.2436/20.2503.01.133
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica) · <http://terminalia.iec.cat>

En aquest sentit, la Comissió Redactora del Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació (2017), de la qual vaig formar part, va establir des de bon començament la necessitat de fixar un document d'ús obligatori per a totes les treballadores i treballadors, «un llibre que continga no només el model lingüístic i els criteris de traducció a seguir en els mitjans propis, sinó també, i de manera molt destacada i actualitzada, tot un corpus per a les bones pràctiques periodístiques i per al tractament informatiu d'un seguit de matèries que exigeixen una atenció i una cura especials en els temps en què vivim» (p. 26).

A continuació, presentaré de forma molt resumida quins són els principis que el Llibre d'estil (LdE) estableix i les estratègies que proposa al voltant d'una d'aquestes matèries: el sexisme en el llenguatge.

En la primera part del LdE, que tracta de la deontologia i la pràctica periodística en la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació (CVMC), el tractament del llenguatge no sexista té una presència destacada. Per aquest motiu, una de les fonts inspiradores n'és l'informe sobre el llenguatge no sexista del Parlament Europeu aprovat el 13 de febrer de 2008:

La utilització d'un llenguatge no sexista és més que un assumpte de correcció política. El llenguatge influeix poderosament en les actituds, el comportament i les percepcions. El Parlament Europeu, com a institució, dona suport plenament al principi d'igualtat de gènere, i el llenguatge ha de reflectir-ho.

En aquest sentit, el LdE ofereix un seguit d'estratègies amb exemples concrets per a facilitar el treball. Així, trobem indicacions sobre:

- La possibilitat d'usar formes genèriques i substantius col·lectius.
- L'ús de l'acció, la funció, l'organisme o la unitat administrativa en comptes de la persona per a referir-nos a algunes professions.
- La substitució del genèric per una metonímia.
- La conveniència d'evitar formes masculines per a referir-nos a la titulació d'una persona concreta.
- L'ús de l'adjectiu en comptes del substantiu com a alternativa a l'ús del masculí singular i les formes dobles.
- L'ús de formes dobles completes amb la voluntat de visibilitzar les dones, especialment en algunes professions, i l'ús del desdoblament quan l'eficàcia comunicativa ho permet, amb alternança de l'ordre de presentació per a no prioritzar cap gènere.
- L'actualització en els noms de les professions, d'acord amb la incorporació progressiva de les dones en el món laboral i en la vida social i política (cf. l'epígraf 3.1.1 de l'apartat lingüístic).
- L'ús de construccions no sexistes.
- El foment del tractament simètric.

- Les estratègies retòriques, com la recomanació del plural dones, per a evitar «amagar la pluralitat, l'heterogeneïtat i les identitats reals de les dones» (p. 46-47).
- Les indicacions per a evitar l'abús del gènere masculí com a genèric, l'asimetria en el tractament, el salt semàntic, les denominacions sexuades, les dualitats aparents i les paraules semànticament ocupades o les aposicions redundants.
- La conveniència d'aplicar la regla d'inversió per a descobrir tant el sexisme lingüístic com el social: consisteix a canviar dona per home, filla per fill, etc, i comprovar si és natural o no ho és.
- Finalment, el LdE presenta un epígraf específic que parla del vocabulari apoderat (p. 49):

Encara que es recomana l'ús d'expressions com *violència masclista*, *violència de gènere*, *violència sexista* o *violència contra les dones*, no es tracta només de frenar el sexisme discriminatori, sinó que també hem de promoure la difusió de nous termes amb un contingut explícit, com és el cas de *feminisme*, *moviment feminista*, *sororitat*, *lluita feminista*... per tal de subratllar el caràcter igualitari i democratitzador que implica la reivindicació d'una societat sense privilegis per raó del gènere.

Voldria detindre'm en una paraula, *sororitat* (relació de solidaritat entre dones basada en motius socials, ètics i emocionals), per a mostrar com la Comissió del LdE va intentar copsar la vida real. Cal recordar que aquest document es va redactar entre maig i juliol de 2017. De fet, s'avança prou a l'actualització que fan institucions normatives com l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), la Real Academia de la Lengua (RAE) o l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Així tenim que no és fins a l'any 2018 que l'Observatori de Neologia (OBNEO) del Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge de la Universitat Pompeu Fabra i l'IEC van llançar una crida oberta a participar en la tria del neologisme de l'any 2018, en què la paraula guanyadora va ser *sororitat* (amb un 32,6 % dels vots). Fent-se ressò d'aquesta acció, la RAE va incorporar el desembre de 2018 la paraula *sororidad* en el seu diccionari; l'AVL ho va fer el febrer de 2019. L'IEC, tot i encapçalar la iniciativa que va donar com a resultat la carta de naturalesa com a paraula d'ús habitual a *sororitat*, encara no l'ha incorporada en el seu diccionari normatiu, per bé que suposem que ho farà en breu.

El LdE insisteix també en la idea que aquestes recomanacions s'han d'aplicar sempre tenint en compte les característiques del text, la finalitat i el destinatari. Això ens permetrà determinar la solució més adequada en cada cas, sense oblidar que la genuïtat, la fluïdesa elocutiva, la comprensió i la claredat en la comunicació han de guiar el treball de tota la plantilla de la CVMC, amb independència de si treballen en televisió, ràdio, web o xarxes socials.

Aquestes indicacions són una part d'un projecte més ambiciós que té el germen en la Llei 6/2016, de 15 de juliol, de la Generalitat, del servei públic de radiodifusió i televisió d'àmbit autonòmic, de titularitat de la Generalitat (2016/5748). Per això, el LdE recull i explica totes les qüestions normatives d'aquesta llei i com s'han d'aplicar (cf. apartats 4.1, «Igualtat de gènere», 4.2, «Violència masclista», i 4.11, «Diversitat sexual»).

Són diversos els articles de la Llei 6/2016 que parlen sobre l'obligatorietat de garantir el principi d'igualtat efectiva entre homes i dones; sobre el deure de vetllar per la transmissió d'una imatge igualitària, plural i no estereotipada de dones i homes; sobre com s'ha de visibilitzar la diversitat d'opcions afectives i sexuals, de models de família i d'identitat o expressió de gènere; sobre cooperar en les estratègies contra la discriminació del col·lectiu LGTBI, etc. I, per descomptat, en tot aquest plantejament, l'ús d'un llenguatge no sexista és una exigència i un valor més que els mitjans de comunicació públics han de promoure, senzillament perquè l'evolució del llenguatge és consubstancial a l'evolució de la societat.

L'abast del LdE va més enllà de les tasques de redacció, traducció, locució i correcció i s'estén també a les de presentació, guió, documentació, producció, realització, presa d'imatges i so, postproducció i edició. En síntesi, la perspectiva de gènere ha d'impregnar el treball de tota la plantilla de la CVMC. Perquè, amb independència de totes les consideracions lingüístiques, sociològiques o de qualsevol altre tipus que es vulguen fer, així ho estableix la llei. Els quatre principis rectors són (p. 104-105):

- Assumir la situació de discriminació de les dones i les conseqüències que ha comportat i comporta aquesta posició.
- Posar en qüestió i combatre la desigualtat en què s'ha situat les dones respecte dels homes, tot acostant a la ciutadania les dificultats estructurals que encara a hores d'ara troben les dones per a poder desenvolupar-se en aquesta societat.
- Observar i comprendre com opera la discriminació negativa cap a les dones (fent-les invisibles i minimitzant-ne les aportacions) i la discriminació positiva cap als homes (tot destacant les pràctiques professionals d'actuació masculina i amagant comportaments inadequats i fins i tot punibles).
- Cooperar de forma activa i compromesa en l'erradicació d'aquesta desigualtat.

Això s'ha de fer a través de la paritat en el tractament informatiu i en la producció i difusió de continguts, perquè, a banda d'un tractament rigorós de la informació i un llenguatge no sexista, s'ha d'exigir una cobertura inclusiva dels fets, amb una consideració especial en temes vinculats amb els conflictes armats, els drets humans, les catàstrofes, la religió, la infància i l'adolescència, la immigració, la xenofòbia, la

transfòbia, la LGTBI-fòbia, la gitanofòbia, la salut i la diversitat funcional, l'esport, el treball i el lideratge; amb el foment de la presència d'expertes que aporten igualtat i perspectiva de gènere en qualsevol tema, i amb la creació d'una comissió permanent d'expertes en igualtat, dins del Consell de Redacció i del Consell de la Ciutadania (p. 107-110).

El LdE també recull una sèrie de consideracions perquè es promoguen nous models de feminitat i masculinitat; perquè s'elaboren programes i continguts en què les dones apareguen com a subjectes històrics productors de cultura i avanços tecnològics i socials; perquè es donen a conèixer dones il·lustres de totes les èpoques; perquè es vetle per una publicitat lliure d'estereotips, i perquè hi haja una formació en igualtat de gènere del col·lectiu de professionals del periodisme (p. 110-111). Així mateix, el LdE planteja tota una sèrie d'enfocaments que cal evitar, com, per exemple (p. 111-113):

- La identificació de la perspectiva de gènere exclusivament amb aspectes que afecten les dones.
- L'equivalència falsa entre masclisme i feminisme.
- Un debat sobre la igualtat d'oportunitats centrat exclusivament en el repartiment de les tasques domèstiques o la cura de persones, que trivialitza l'accés de les dones a la vida social, cultural, política, científica o econòmica.
- Parlar de conciliació quan parlem de filles i fills, en lloc de parlar de coeducació.
- Tractar la maternitat com l'únic destí de les dones, amb la qual cosa es perpetuen models rígids i contraris a l'evolució de la societat. És preferible incidir en els conceptes de paternitat-maternitat-corresponsabilitat.
- L'ús d'estereotips de gènere.
- La difusió de violència simbòlica en els discursos i en les imatges, etcètera.

Seguint el camí que la llei marca per a l'elaboració del LdE, la plantilla de la CVMC disposa d'un apartat sencer que tracta de la violència masclista, un tema que, desgraciadament, no deixa de ser actualitat de forma reiterada i que exigeix als mitjans públics una posició sense cap tipus d'ambigüitat (p. 113-121). En aquestes pàgines, el LdE presenta la següent definició de violència masclista:

Es considera com a violència masclista la que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tinga com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic, tant si es produeix en l'àmbit públic com en el privat.

Així mateix, el LdE es fa ressò de tota una sèrie de normatives que tracten de la violència masclista i els mitjans de comunicació i presenta els següents principis i criteris d'actuació:

- La violència masclista és una violació dels drets humans i un atemptat contra la llibertat i la dignitat de les persones.
- La informació sobre violència masclista s'ha d'oferir a través de gèneres periodístics diversos.
- Els maltractaments són un delictes i un problema social. No es pot divulgar un cas particular sense la denúncia prèvia corresponent i s'ha de protegir la integritat de les persones afectades.
- Cal diversificar i seleccionar les fonts d'informació, oferir informació i no opinió, i usar fonts qualificades i testimonis rellevants.
- Cal evitar relacions causa-efecte entre els casos i les circumstàncies personals de les persones implicades.
- Cal contextualitzar la informació.
- Cal mantindre un respecte envers les víctimes i el seu entorn familiar o veïnal.
- Cal usar conceptes i terminologia que s'ajusten a la definició estricta dels fets amb l'objectiu d'evitar estereotips i tòpics.
- Cal visibilitzar els recursos de suport que la societat té a la seua disposició.
- Cal garantir el seguiment informatiu dels casos (resolucions, recuperació de les víctimes, etcètera).
- Les rectificacions per error i omissió s'han de fer immediatament.
- S'ha d'informar puntualment de les sentències condemnatòries i de les mostres de rebuig social.
- S'ha de recórrer a dones expertes i a organitzacions de suport a les dones maltractades.
- Cal respectar el dret a la intimitat de les persones agredides i la presumpció d'innocència de les persones agressores i evitar el sensacionalisme i el dramatisme i l'emissió d'imatges que no tinguen valor informatiu.

El LdE també ofereix, en la segona part, dedicada al model lingüístic de la CVMC, una mostra de les formes que prenen alguns càrrecs i professions que poden ser

objecte de dubte per part de la plantilla de la CVMC (p. 180-184). Pel que fa a aquest punt, hem de fer constar que les solucions aportades són fruit del consens entre els redactors del LdE i també els organismes i institucions que van haver d'aprovar aquesta proposta: l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació. Cal destacar també que el procés d'elaboració i publicació del LdE es va basar en la transparència i la participació: l'esborrany del LdE es va penjar al web de la CVMC i es va obrir un període d'al·legacions durant el qual nombroses entitats, organitzacions, col·lectius i persones a títol individual van poder presentar propostes i suggeriments. Resulta molt pertinent destacar que el tema que més va despertar l'interès de la ciutadania i que va sumar un nombre major d'al·legacions rebudes va ser tot el que es referia al llenguatge no sexista. En aquest sentit, es podria dir que el LdE és un llibre coral, una proposta flexible i oberta que encara no ha dit l'última paraula.

Com a apunt final, voldria destacar la importància que té per als mitjans de comunicació públics el fet de fixar una sèrie de principis i oferir tot un seguit de propostes concretes perquè la plantilla de la CVMC pugui disposar d'uns continguts que ajuden a tindre una mirada més igualitària, més justa i més diversa, i que ho faça amb un llenguatge inclusiu que és, sense matisos, absolutament natural. ✿

CVMC (2017). *Llibre d'estil de la Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació*. València: Generalitat Valenciana. CVMC. [Comissió Redactora: president, Rafael Xambó (Consell Rector de la CVMC); coordinadora de la part lingüística, Rosa Agost (Universitat Jaume I); coordinadora de la part periodística, Anna Peña, periodista; vocals: Nathalie Torres, subdirectora general de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme; Josep Palomero (Acadèmia Valenciana de la Llengua), i Remei Blasco, periodista; secretari: Josep Garcia Illa, tècnic lingüístic de la Generalitat Valenciana]